

על תוקפנות ילדים

רחל טוקר, פסיכולוגית חינוכית בכירה
מנהלת מחלקת גני-ילדים בשפ"ח פתח-תקוה

יותר ויותר אנו שומעים על התפרצויות זעם וגילויי התנהגות
תוקפנית של ילדים.

אצל המחנכים עולה תחושה של

חוסר אונים, דאגה ותסכול

העדר כלים להתמודדות עם האלימות ←

מוביל ל **חוסר יכולת להתמודד כראוי עם התופעה.**

בזמן התפרצות רגשית אלימה נמצא הילד במצב של

חוסר שליטה

מצב זה מפחיד את הילד.

במצב זה דרוש **מבוגר רגוע ושקול.**

תופעת האלימות מעידה על:

קשיים רגשיים, קשיים חברתיים, קשיים סביבתיים
והתפתחותיים של ילדים.

תוקפנות יכולה להיות:

פיזית ---- כלפי אנשים אחרים (הצקה, הכאה, פגיעה).

פיזית ---- כלפי חפצים (שבירת עצועים, הרס, קריעת ציורים של אחרים)

תוקפנות יכולה להיות:

אלימות מילולית: לצעוק, לקלל, להעליב.

תוקפנות כלפי עצמי: כסיסת צפרניים, נשיכת שפתיים,
תלישת שער.

הסתבכות בתאונות: נפצעים, אינם שומרים על עצמם,
פגיעה עצמית.

גילויי תוקפנות כלפי עצמי תוצאותיה חמורות יותר מבחינה
נפשית מאשר תוקפנות כלפי חוץ.

תוקפנות בגיל הרך כלפי ילדים אחרים: בעיטות, מכות,
נשיכות, זריקת חפצים...

כלפי מבוגרים: תגובות פיזיות, מילוליות והתנגדויות קשות.
כלפי חפצים ורכוש השייך לגן: השחתת עבודות, זריקת
חפצים.

התנהגויות אלה מסכנות את הילד התוקפן עצמו ואת הסובבים אותו: הדלקת אש, טיפוס למקומות מסוכנים, נסיונות בריחה מהגן.

הסברים תיאורטיים:

פרויד --- דחף תוקפני מולד.

במהלך ההתפתחות לומדים לרסנו. תהליך זה הכרחי כדי לחיות במשפחה ובחברה.

התהליך נעשה ע"י עידון: תחרות, פעילות גופנית.

ילד שאינו מסוגל לבצע תהליך של עידון, מראה קושי התפתחותי. הוא אינו מפתח בלם ואמצעי שליטה בדחפי ההרס.

קוהוט – שונה מפרויד בגישתו לתוקפנות.

לפיו, ילד שלא קיבל סיפוק לצרכי ה"עצמי" שלו, יהיה בעל עצמי חלש, פחות מגובש ויתקשה להתמודד עם מצבים של תסכול.

הוא יחווה תחושה של חוסר ערך

פגיעות נרקסיסטית

וזו עשויה להיתרגם לתוקפנות ודחף

להרוס ולנקום.

בהעדר זולתעצמי מרגיע, מכיל (Idealized Parental Imago)

ומווסת, ייקשה על הילד לפתח מנגנוני שליטה עצמית והרגעה

עצמית.

פארקר והטינגטון (1986) טוענים כי תדירות גילויי התוקפנות יורדת עם הגיל.

בייטס ותומס (1984) מצאו כי ילדים בעלי טמפרמנט קשה (סף תסכול נמוך, נרגזים, הסתגלות איטית לשינויים), עלולים לפתח בעיות התנהגות ולגלות תוקפנות בגיל מבוגר יותר.

הקשיים גוררים את ההורים לשימוש בשיטות משמעת המגבירות גילויי תוקפנות: הגבלות, עונשים, פחות אינטראקציה נינוחה עם הילד.

בגיל ההתבגרות, עליה ברמת הטסטוסטרון מעלה שכיחות תוקפנות.

יש הבדלים בין בנים לבנות. בנים יותר תוקפנים כלפי בנים אחרים ונוטים לנקום על תוקפנות יותר מבנות.

- ההבדלים האלה מתקיימים גם אחרי גיל הגן.
- רמת תוקפנות גבוהה בגיל הגן מצביעה על רמת תוקפנות גבוהה אח"כ.

לא כל התנהגות תוקפנית היא בעייתית. יש ביטויי עצמאות, סקרנות, שאפתנות (עדנה כצנלסון).

כשהתפרצות תוקפנית מסוכנת ומסכנת יש לפעול כדי לעוצרה.

עבודה חינוכית רגישה + הבנת גורמי התופעה + הצבת גבולות ברורים + מתן אלטרנטיבות = מועילים.

מהם הגורמים אשר מביאים ילדים להתפרצויות תוקפניות?
מהן דרכי התערבות אפשריות כדי למנוע תופעת אלימות?

סיבות וגורמים להתפרצויות תוקפניות אצל ילדים בגיל הרך:

מצבים בהם לא סופקו צרכי הבסיסיים של הילד ---

רעב, צמא, עייפות, חולי. יוצרים מתח פנימי, אי-שקט.

סיפוק הצורך הבסיסי: אכילה, שתיה, מנוחה יוביל לרגיעה.

כללים וחוקים בגן ---

בגן נדרשת שליטה עצמית על דחפים.

מותר ואסור אינם ברורים עדיין די הצורך. השליטה העצמית קטנה.

זקוקים לסיוע של מבוגר (הגננת, הסייעת, הורה).

סיוע זה מושג ע"י **כללים וחוקים**. יש להקפיד על קיומם. חוקים קבועים ויציבים מונעים את פירוק המסגרת.

איסורים כגילוי תוקפנות ---

חשוב שלא יהיו איסורים רבים מדי כלפי הילד. זה נתפס כ'תוקפנות' ומעורר להגיב כנגד זה (חיים עמית, 1987).

חשוב, שימוש נכון, הגיוני וחכם במסגרת החינוכית ובבית.

סף תסכול נמוך ---

תוקפנות כתגובה לכשלון.

הגננת מזהה ומחלצת את הילד ע"י הצעת משימות שבהם יוכל להצליח ולהינות מההישג.

חשיפה הדרגתית למצבי קושי.

קשיי הסתגלות לשינויים, למעברים ולמצבים בלתי מוכרים ---

מעבר דורש כוחות התמודדות. כל שינוי מהסביבה הבטוחה, המוכרת צריך להיות מלווה ב **הכנה**, בעזרת **חפץ אישי** (אובייקט מעבר), קרבה של **מבוגר**, **חיבוק**, **מסר מילולי/הסבר**.

קשיי תפקוד בסביבה רבת גירויים ---

יש ילדים שריבוי גירויים או עוצמה גורם להם תחושה של **הצפה**. אינם יכולים לספוג, להכיל. גורם להם אי-שקט. על הגנת לחשוף אותם בהדרגה, בתווך קוגניטיבי ורגשי, להביאם למודעות לקושי, לפתח פתרונות.

תחושת אומניפוטנטיות ("אני כל יכול") ---

זהו שלב בהתפתחות תקינה. אצל חלק מהילדים תחושה זו מקצינה. הילד מרגיש חזק אך נבהל מכוחו.

מבוגר, תוך העברת מסר של **תמיכה ושמירה** צריך למנעו ממצבי עימות. **מסר של הגנה לא של הענשה.**

אי צפיית התוצאה למעשה ---

לעתים, ילדים פועלים ללא תכנון. ללא צפיית התוצאה. ההתנהגות עצמה אינה תוקפנית. תוצאותיה עלולות להיות מסוכנות.

למשל: זריקת חפץ חד, תנועת גוף שהורסת רכוש.

חשוב לעזור לילד לפענח ולנתח מצבים.

דרוש הסבר כדי לקשור בין ההתנהגות והתוצאה.

היגררות אחרי מנהיג ---

היגררות = ציתנות ללא ביקורת. צורך של תלות בדמות המשרה בטחון וחוזק. מצב שיכול להוביל למעשים קיצוניים, לא מקובלים.

הגנת תפריד בין ה"גורר" ל"נגרר".

קושי לעמוד במשימות הגן ---

ילדים, מסיבות התפתחותיות או בגלל לקויות, אשר מתקשים למצוא עיסוק מספק, נוטים להציק או לבצע תוקפנות.

הגנת צריכה לעזור לו ע"י הבנת הסיבות לקשייו, מציאת מענה לצרכיו. להציע פעילות אהובה, או ע"י פעילות שאינה דורשת ביצוע: הקשבה לסיפור, למוזיקה, TV, מתוך בחירה ולא בלחץ.

ילדים במצבי לחץ ומשבר משפחתי ---

משברים במשפחה גורמים לילדים אי-שקט.

גירושין, מחלה, פטירה, אבטלה, מילואים, מעבר דירה, לידת אח.

הסיוע של הגננת: להיות בקשר עם משפחת הילד. לשתפם.

בגן: לאפשר לילד פורקן רגשות בשיחה אישית.

לתת לילד דרכים הולמות לביטוי רגשי (ביצירה, במשחק).

חיקוי מודל תוקפני ---

יש ילדים שחשופים לדפוסי תוקפנות במשפחתם. מתוך הזדהות עם

הדמות המשמעותית התוקפנית הם מאמצים התנהגות תוקפנית.

דרושה התמודדות מקצועית של גורמים טיפוליים.

הגננת תהיה בקשר עם עו"ס, הדרכה מקצועית מפסיכולוג לגבי דרכי

התמודדות ויצירת חוויות מתקנות בגן.

בעת התפרצות -- להרגיע. לחזק את הילד על התנהגות הולמת.
במקרים קיצוניים ובשכיחות גבוהה – יש לדווח לגורמי הקהילה
והמשפחה.

אמצעי התקשורת ---

מודלים תוקפניים ב – TV יכולים להגביר התנהגות תוקפנית של
הילדים.

תוקפנות כשיטה יעילה לפתרון קונפליקטים בינאישיים.

החשיפה התקשורתית מביאה לירידה בסף הרגישות.

פוגעת ביכולת השיפוט להבחין בין מציאות לדמיון = מעוותת תפיסה
מציאותית: נעדר הקשר בין סיבה לתוצאה ← בין פשע לענישה.

תפקיד ההורים:

לתווך בין הילדים ותכניות TV, להקטין את נזקי החשיפה .

גורמים ביולוגיים ---

ילדים נולדים עם טמפרמנט שונה, עם רגישויות שונות = עם נתונים שונים אשר משפיעים על התנהגות תוקפנית, קשיי ריסון. היוועצות עם אנשי מקצוע (רופאים התפתחותיים, פסיכולוגים, נירולוגים, מרפאים בעיסוק). טיפול בהתאם להמלצות.

נקודות נוספות מתוך: "דו"ח הוועדה לצמצום האלימות במערכת החינוך", ירושלים - 2001

- גורמים עקיפים המשפיעים על אלימות
- אלימות בתקשורת
- חיקוי התנהגויות אלימות אשר ניצפו בתקשורת.
- שימוש בצעצועים ובדמויות המבוססים על תכניות אלימות ← מגביר חיקוי ומצמצם יצירתיות ורפלקטיביות.
- נטייה לחזור על התנהגות אלימה ותוקפנית, שצפו בה בתקשורת, כדרך לפתרון בעיות.
- עקב החשיפה לאלימות בתקשורת, פוחתת יכולתם של ילדים לווסת את התנהגויותיהם ולעצור התנהגות תוקפנית.
- מתגברים אדישות וחוסר רגישות לסבלם של הקורבנות.
- (יחד עם זאת, בהתייחס לזמן הצפיה, הקשר אינו ישיר ולא נמצא כמובהק במחקר).

אלימות בבית

• סגנון ההורות:

- חוסר תשומת לב וחום
- השגחה מזערית
- הזנחה
- התעללות
- פרמסיביות יתר
- מסרים מבלבלים

- תוקפנות בבית = מילולית או פיזית של ההורים כלפי הילדים או זה כלפי זה: מחקרים מצביעים על כך שילדים ובעיקר בנים, שהיו עדים לאלימות של אביהם כלפי אמם, יתנהגו בצורה תוקפנית יותר בעצמם.

עקרונות המשמשים קווים מנחים לאנשי מקצוע:

1. **אין מטה קסמים** = הטיפול חייב להיות בעל אופי מערכתי ומונע.
2. התנהגות אלימה היא **תלוית מצב**:
יש לשאול: "מתי?" "מדוע?" "היכן?" "כיצד?"
לאחר זיהוי מצבים אלה ניתן להתערב ולמנוע.
3. אלימות היא **ביטוי למערכת יחסים** = התוקף, הקורבן, הסביבה.
יש להסתכל על ההקשר שבו מתרחשת האלימות.
4. אלימות היא **סימפטום** = קשורה לסוג ואיכות יחסי הגומלין בין המערכות הפועלות בתוך ההקשר.
5. **אין מתכונים** = דרושה הכשרה בזיהוי, בניתוח ובתכנון להגבה/פעולה ולמניעה.
6. **התנהגויות תוקפניות הן התנהגויות נלמדות.**

סיפור הקופים.

קבוצת מדענים הציבה חמישה קופים בכלוב. במרכז הכלוב הציבו סולם ועליו ערימת בננות. כאשר קוף מסוים עלה על הסולם כדי לקחת לו בננה, המדענים שפכו מים קרים על הקופים שנשארו על הקרקע. לאחר זמן מסוים, כל אימת שקוף כלשהו ניסה לעלות על הסולם, היו אוחזים בו שאר הקופים או מונעים את עלייתו לסולם באלימות. במשך הזמן הפסיקו הקופים לעלות על הסולם למרות הפיתוי של הבננות ואז המדענים החליפו את אחד הקופים. הגיע קוף חדש. הדבר הראשון שהוא ניסה לעשות היה לעלות על הסולם, דבר שנמנע בנחרצות ובמהירות על ידי שאר הקופים אשר הכו אותו. לאחר מספר ניסיונות כואבים הפסיק הקוף, החדש בחבורה, לנסות לעלות על הסולם. המדענים החליפו קוף נוסף אשר ניסה לעלות על הסולם כקודמיו. הפעם השתתף הקוף הראשון שהוחלף בהכאת המטפס בהתלהבות רבה. החלפת הקוף השלישי חזרה על אותו ריטואל, ובהדרגה הוחלפו שני הקופים הנוספים עד שלבסוף לא נותר אף לא קוף אחד מהקבוצה המקורית.

המדענים נותרו עם חמישה קופים שלמרות שמעולם לא ספגו מקלחת מים קפואים המשיכו להכות בכל מי שניסה להגיע אל הבננות.

רחל טוקר, פסיכולוגית חינוכית בכירה

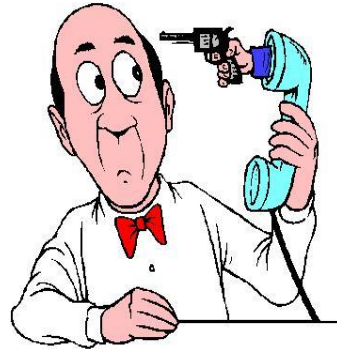
עקרונות התערבות למניעת והתמודדות עם אלימות (אקלים מיטבי בגן)

דאגה לסביבה בעלת אוירה מתאימה.
דרכי תגובה מותאמות, תוך שמירה על כבוד הילד הפוגע.

ילדים בגיל הרך רגישים וקולטים מצבי קונפליקט בסביבתם.
סכסוכים, דפוסי תקשורת עוינים בגן (מתח בין גננת לסייעת)
עלולים להעלות אצל חלק מהילדים רמת חרדה ולהוביל להתנהגות תוקפנית.

דרושה אוירה נעימה ונינוחה בגן, אשר תיתן תחושת שייכות, מסוגלות ואוטונומיה.

בזמן התפרצות והתנהגות תוקפנית:

אין לבצע בירורים.
חשוב להרגיע את הילד.
תהליך ההבהרה יידחה למצב רגוע.

רצוי להימנע מתגובה המתפרשת כתוקפנות מילולית (הטפות מוסר, סנקציות).

להציג ריסון, שליטה עצמית = מודל לחיקוי.

בעת ההתפרצות הילדים במצב של בלבול, בדידות. נראים כאילו "חזקים".
רצוי להשתמש באמצעי הרגעה פיזיים: חיבוק, אחיזה ביד, ליטוף.
אלה מהווים אמצעי ריסון ומקנים תחושת בטחון.

אמצעים אלה מהווים --- הגדרת גבולות הגוף, מסר של איפוק, עצירה.

סוף דבר (לצוות מקצועי).

הבנת הגורמים לתוקפנות (ע"י הצוות החינוכי והמשפחה), יכולה למנוע או להפחית אלימות.

המחנכת בגיה"ר יכולה למנוע אלימות בגן.

עליה להיות מודעת לעמדותיה האישיות כלפי ביטויי תוקפנות(מודעות).

עליה לרכוש ידע לדרכים רצויות לפתרון קונפליקטים (למידה).

אלימות, התפרצויות זעם - אינם מצב נתון. אין להשלים עמם.

חשוב להפגין אמפטיה, רגישות, יכולת טיפול.

חשוב ידע בפתרון קונפליקטים.

בהופעת גילויי תוקפנות יש לשתף את ההורים ולעתים גורמים

קהילתיים.

ביבליוגרפיה:

1. גולדנהירש א., (1998) "התנהגות תוקפנית וביטויי זעם של ילדים בגן", הד הגן, 62, 433-441.
2. דו"ח הוועדה לצמצום האלימות במערכת החינוך, בי"ס וגני-ילדים, משרד החינוך, ירושלים תשס"א – 2001.
3. לוין ג., (2000), "המאבק נגד אלימות", הד הגן, 64(3) 18-29.
4. קבלסון א., אלימות בגיל הרך, סיבות ועקרונות התערבות, פסיכולוגיה עברית.
5. Thomas, A., & Ches, S., (1984), Genesis and Evolution of behavior disorder: From infancy to early adult life., *American Journal of Psychiatry*, 141, 1-9

תודה על ההקשבה

